

майже сформовану агломерацію з центром у Харкові. За допомогою визначення центрів розподілу та вивчення їх зміщення в часі можуть бути основою просторово-часового аналізу розподілу населення. В цілому, застосування конкретних зазначених методик визначення просторово-статистичних особливостей розподілу населення є досить точним методом, який за-

безпечує об'єктивне визначення центрів розміщення населення і обґрунтування адміністративно-територіальних реформ, при аналізі природних і суспільних передумов розвитку господарства, у дослідженні проблем районування території, у визначенні шляхів вдосконалення територіальної організації господарства та її відповідності системам розселення.

Література

1. Голиков А. П., Черваньов І. Г., Трофимов А. М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харківському університеті. 1986. – 143 с.
2. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Вален-тей Д. И. – М.: Советская энциклопедия, 1985. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geography.su/demogr>
3. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
4. Немець Л. М., Сегіда К. Ю. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.
5. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
6. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 112 с.
7. Харківська область у 2011 році: статистичний щорічник / [за ред. О. Г. Мамонтової; відп. за вип. О. А. Глухова]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 582 с.

УДК 911.3

Є.Ю. Телебенева, аспірантка,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

В роботі розглянуті суспільно-географічні особливості промисловості Харківського регіону і основні промислові підприємства Харківської області та їх сучасний економічний стан. Визначені загальні положення щодо особливостей промислового розвитку Харківської області. Показана структура основних промислових районів Харківської області. Проаналізовано теоретико-методичні основи дослідження, щодо промислового і регіонального розвитку України, а також суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій. Зроблені висновки щодо актуальності даного питання та подальших досліджень у майбутньому.

Ключові слова: промисловість, промисловий район, Харківський регіон, підприємство, економічні показники.

Е.Ю. Телебенева. ОСОБЕННОСТИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА: ОБЩЕСТВЕННО ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ. В работе рассмотрены общественно географические особенности промышленности Харьковского региона и основные промышленные предприятия Харьковской области и их современное экономическое положение. Определены общие положения относительно особенностей промышленного развития Харьковской области. Показана структура основных промышленных районов Харьковской области. Проанализированы теоретико-методические основы исследования, относительно промышленного и регионального развития Украины, а также относительно общественно географических исследований промышленных агломераций. Сделаны выводы относительно актуальности данного вопроса и последующих исследований в будущем.

Ключевые слова: промышленность, промышленный район, Харьковский регион, предприятие, экономические показатели.

Актуальність дослідження. Промисловість – це в технічному відношенні є найдосконалішою галуззю матеріального виробництва, основа індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил. Промисловість – це сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей економіки, видобутку сировини, палива, заготівлі лісу, переробки продукції, випущеної промисловістю або виробленої сільським господарством, видобуток і перероб-

ка сировини, виробництво товарів і послуг тощо [3].

Промисловість є провідною галуззю народного господарства і найважливішою складовою регіональних територіально-виробничих комплексів, основою підвищення рівня та якості життя населення, під впливом промисловості відбувається трансформація економічних, соціальних, територіальних та інших структур регіонів країни, що й складає сутність їх розвитку. Суспільно-географічні особливості промисло-

вості Харківської області – актуальна проблематика наукових досліджень практичних розробок, яка була і залишається важливою в умовах сьогодення.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз становлення економічного розвитку, розвитку господарства, промисловості та її окремих галузей, удосконалення, розміщення і територіальні особливості промислового виробництва – була і залишається в центрі уваги фахівців багатьох наук. Вивченням з позиції суспільно-географії окремі проблеми промисловості та економічного розвитку регіонів і України взагалі, займалися зокрема Підгрушній Г. П., Гладкий О.В., Іщук С.І., Голиков А.П. та ін.

Метою дослідження є розкриття суспільно-географічних особливостей промисловості Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харківщина – одна з найбільш індустріально розвинених областей України. У сфері промислового виробництва Харківщина займає 5 місце в країні. У регіоні сконцентровано 667 промислових підприємств, на яких працює 234 тис. осіб [2].

Провідна роль в промисловості належить машинобудуванню і металообробці, електроенергетиці. Продукція харківських підприємств відома в Україні і за її межами. Це – турбіни і трактори, генератори для атомних електростанцій, літаки, танки, металообробні верстати та ін. [2,4].

У 2012 році підприємствами області реалізовано промислової продукції на 60,4 млрд.грн. (у 2011р. – на 56,9 млрд.грн.). У загальнодержавному обсязі реалізованої продукції частка Харківської області складає 5,4%. Вона займає 6 місце після Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької областей та м. Києва.

Із загального обсягу реалізації 63,0% припадає на продукцію переробної промисловості, 30,4% – підприємств з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 5,8% – добувної промисловості і розроблення кар'єрів [6,7].

В структурі реалізації продукції переробної промисловості переважає продукція провідних для області видів діяльності: виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і машинобудування (крім ремонту та монтажу машин і устаткування), питома вага яких складає відповідно 37,8% (або 2,2 млрд.грн.) та 24,5% (1,4 млрд.грн.).

До десяти найкрупніших за обсягами реалізованої промислової продукції підприємств області входять ПрАТ «Філіп Морріс Україна», АК «Харківобленерго», КП «Харківські теплові

мережі», ПАТ «Харківська ТЕЦ-5», Газопромислове управління «Шебелинкагазвидобування», Шебелинське відділення з переробки газового конденсату і нафти, Зміївська ТЕС, Державне підприємство завод «Електроважмаш», ПАТ «Харківгаз», ВАТ «Турбоатом», на які припадає 46,9% обсягу реалізації [6,7].

Що стосується індексів промислової продукції Харківського регіону за основними видами діяльності, то спостерігається наступна тенденція протягом 2003-2012 рр.(рис. 1). У 2008 році індекс промислової продукції склав 103,6, але нестабільна економічна ситуація кризового 2009 р. дуже знизила цей показник до 79,7. Саме в цей період підприємства промисловості, зокрема машинобудування, зіткнулися з проблемами неможливості реалізації власної продукції. Тобто продукція цих підприємств була майже нереалізована, але зараз ситуація дещо стабілізувалася. Продукція Харківської промисловості реалізується не тільки в Україні, а і за її межами [6,7].

Харківська область має потужний господарський комплекс, представлений практично всіма галузями, наявними в економіці України. Через низку обставин відсутні чорна і кольорова металургія (за винятком невеликих передільних і допоміжних виробництв), лісова, гідролізна, нафтохімічна промисловість і водні види транспорту.

Спеціалізація промисловості в господарстві України — машинобудування, промисловість будівельних матеріалів, газова, легка, харчова промисловість і ін.

Функціонально-галузева структура промисловості області характеризується високою питою вагою важкої промисловості. Головне місце тут займає найбільший в Україні машинобудівний комплекс. Харківська область — основний район енергетичного машинобудування в Україні.

Область відрізняється досить високим рівнем розвитку економіки. Це обумовлено вигідним економіко-географічним положенням. Близькість вугільно-металургійної бази Донбасу і Придніпров'я стимулював розвиток машинобудування і металообробки. Сусідство високорозвинених районів Росії — Центрально-чорноземного, Південно-західного і Південного — визначив розвиток підприємств агропромислового комплексу, а також досить багатим набором власних сировинних ресурсів.

Власні ресурси дозволяють також розвивати паливно-енергетичну, хімічну, скляну, фарфоро-фаянсову промисловість та виробництво будматеріалів [1,9].

За спеціалізацію промисловості умовно

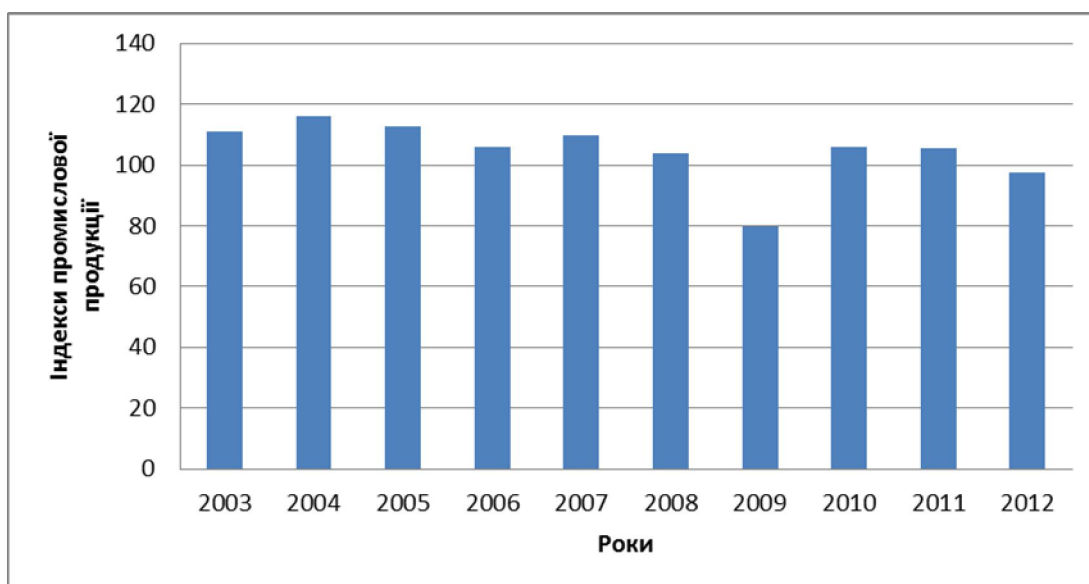

Рис. 1. Динаміка індексів промислової продукції Харківського регіону за основними видами діяльності за 2003–2012 роки (побудовано автором за даними [6,7])

область ділиться на три промислові райони: Центральний, Східно-харківський і Південно-харківський.

Центральний — Харків і прилеглі до нього райони, відрізняється високим рівнем спеціалізації і концентрації промисловості, тут склався комплекс енергетичного, електротехнічного, транспортного і сільськогосподарського машинобудування. У Харкові знаходяться найбільші підприємства ВПК — держпідприємство «Завод імені Малишева» (виробництво танків і іншої бронетехніки), Компанія «Хартрон» (виробництво систем управління для ракет і космічних апаратів). Харківське авіаційне підприємство (ХАЗ) виробляє як цивільні, так і військові літаки. Розвинене тракторне і сільськогосподарське машинобудування (Харківський тракторний завод, заводи тракторних двигунів і тракторних самохідних шасі).

До провідних підприємств енергетичного машинобудування відносяться, НВО «Електротяжмаш» і «Турбоатом». У Харкові розташовуються такі гіганти електротехнічного машинобудування, як електромеханічний (ГНПО «ХЕМЗ»), електротехнічний (ХЕЛЗ), електроапаратний заводи, «Южкабель». Особливе місце в структурі машинобудівного комплексу займають станкоінструментальна та інструментальна промисловість. «Харківський верстатобудівний завод» — найбільше верстатобудівне підприємство України. Область займає перше місце в Україні по виробництву продукції приладобудування [5,9].

Східно-харківський район зосереджений довкола Куп'янська. Основні галузі промисловості — транспортне і сільськогосподарського

машинобудування, зокрема Куп'янський ливарний завод поставляє деталі для транспортного й сільськогосподарського машинобудування. Розвинені в цьому районі також легка промисловість, харчова (Куп'янський молочноконсервний комбінат), виробництво будматеріалів (ЗАТ «Завод залізобетонних конструкцій №11») і устаткування для цукрової промисловості (Куп'янський машинобудівний завод) [5,9].

Південно-харківський район має крупні газові родовища — Шебелінське, Ефремовське, Крестіщенське та ін. Міста району спеціалізуються на машинобудуванні, хімічній промисловості і виробництві будматеріалів. У структурі промисловості 17,1% доводиться на виробництво і розподіл електроенергії, газу і води. В районі знаходиться одна з найбільших в Україні Змієвська ТЕС. З інших галузей виділяється видобуток газу (одне з перших місць в Україні) і виробництво цементу в «Балцем» (Балаклея). Ізюм відомий як центр виробництва окулярної оптики. Розвинені тут також легка і харчова промисловості [5,9].

Висновки. Сьогодні Харківщина — це один з найбільш розвинутих промислових центрів України, де провідну роль відіграють підприємства машинобудування та металообробки, енергетики, військово-промислового комплексу, хімічного комплексу, які забезпечують продукцією не тільки населення Харківського регіону, а й експортують продукцію за її межі. Все це визначено його потужним науково-технічним потенціалом, широко розгалуженою мережею вищих, середніх, спеціальних та загальноосвітніх навчальних закладів.

В той же час існує ряд проблем, які стосуються не тільки промислового, а й економічного розвитку регіону в цілому. Основними з них є необхідність поліпшення структури промислового виробництва, збільшення обсягів і асортименту продукції, поліпшення якості товарів народного споживання, зменшення частки ресурсомістких та енергоємних і в той же час збільшення наукоємних виробництв, впровадження екологічно безпечних технологій та ін.[8].

Головними пріоритетними напрямками розвитку Харківського регіону є – здійснення чіткої соціально-орієнтованої політики, створення необхідних правових, соціальних, культурних і економічних умов для життєдіяльності, екологічної безпеки, задоволення матеріальних і культурних потреб населення.

На Харківщині розроблено програму залучення інвестицій в економіку регіону, згідно з якою до пріоритетних напрямів інвестування належать: переоснащення підприємств машинобудування, легкої промисловості, впровадження нових технологій у виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, захист навколишнього середовища, впровадження енерго- та ресурсозберіжних технологій, розвиток паливно-енергетичного комплексу, транспорту, зв'язку, малого та середнього бізнесу.

Саме під впливом промисловості відбувається трансформація економічних, соціальних, територіальних та інших структур регіонів країни, що й складає сутність їх розвитку. Отже все зазначене визначає актуальність подальших сучасних комплексних суспільно-географічних досліджень промислового розвитку регіону.

Література

1. Гладкий О.В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / Гладкий О.В.; [за ред. С.І. Іщука]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – 360 с.
2. Голюков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голюков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224 с.
3. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. - К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000 - 2002. Т. 1: А (Абандон) – К (Концентрація виробництва) / Редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - 2002. - 864 с.
4. Іщук С.І., Гладкий О.В. Географія промислових комплексів. – К.: Знання, 2011. - 375 с. – (Вища освіта XXI століття).
5. Нємець К.А. Прикордонні соціогеосистеми: тенденції та особливості розвитку: Монографія / К.А. Нємець, Г.О. Кулешова, Л.М. Нємець. – Харків: Екограф, 2012. - 232 с.
6. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.uprstat.ua>.
7. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>
8. Підгрушній Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): Автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02; НАН України. Ін-т географії. — К., 2007. — 40 с. — укр.
9. Сегіда К. Ю., Редін В. І., Чабань М. Т. Географія Харківської області: навчально-методичний комплекс для студентів, які навчаються за напрямом підготовки «Географія». – Харків. – 2012. – 64 с.